

Beste Romegangers,

Dit verslag dat voor jullie ligt is anders dan dat van de vorige jaren! Het is helemaal samengesteld door één persoon, nl. door Eileen. Eileen heeft tijdens de reis flink zitten schrijven. Zij heeft haar bevindingen (soms) in telegramstijl uitgewerkt. Ik ben deze gaan uittypen, heb af en toe wat op Wikipedia opgezocht en Patries en Cor hebben waar nodig de tekst aangevuld. Ik had de beschikking over de foto's van Nicoline en Patries en deze aan de tekst toegevoegd. Sommige afbeeldingen heb ik van Internet geplukt.

Ik denk dat dit verslag voor iedereen een mooie herinnering is. Dank je wel Eileen voor het harde werken in Rome en thuis.

De groep bestond uit 14 personen en Ingeborg Engelbrecht was dit jaar voor het eerst mee.

Met veel plezier heb ik aan dit verslag gewerkt. Samen met de foto's was ik er helemaal bij!

Olga

Vrijdag 24 april.

Wandeling

S.S. XII Apostoli.

Forum van Trajanus, Basilica Ulpia.

Apollodorus van Damascus werd aangesteld door Trajanus als zijn architect. Op de zuil wordt de strijd tegen de Daciërs uitgebeeld.

Op de binnenplaats het oorspronkelijke graf van Michelangelo. Ook op de binnenplaats het grafmonument van Bessarion, aartsbisschop en patriarch, Griekse geleerde.

S. Ignazio.

Plafond verheerlijking van Ignatius en trompe l'oeil koepel geschilderd door Andrea Pozzo in 1684.

S.Maria Sopra Minerva

Op het pleintje voor de kerk Bernini's olifantje met obelisk; door leerling van Bernini, 1667 obelisk 6^e eeuw v.Chr.; Cappella Carafa met Annunciatie; Thomas van Aquino stelt kardinaal Oliviero Carafa voor, door Filippino Lippi ca. 1490. Graf van Fra Angelico.

Pantheon

San Luigi dei Francesi

De vuurspuwende salamander is het embleem van François I aan de gevel van S. Luigi dei Francesi. In de kerk drie Caravaggio's : de roeping van Mattheus, martelaarschap van Mattheus en een engel dicteert aan Mattheus zijn evangelie.

Sant' Agostino

S. Maria dell' Anima

In de Sant'Agostino een fresco van Rafael met de profeet Jesaja (1512); St. Anna te drieën door Andrea Sansovino en de Madonna di Loreto van Caravaggio. Van Jacopo Sansovino de Madonna del Parto (van de gelukkige bevalling) 1516 en het graf van de H. Monica. In de laatste kerk van deze middag de S. Maria dell'Anima het graf van paus Adrianus VI, de enige Nederlandse paus, met zijn intocht in Rome en de vier kardinale deugden.

Piazza Navona. Fontana dei Fiumi. Hier worden vier rivieren uitgebeeld:
1. De Ganges die een roeispaan vasthoudt, deze symboliseert de

bevaarbaarheid van de Ganges.

2. De Donau die met een hand het familiewapen van paus Innocentius X vasthoudt.

3. De Nijl met een doek over zijn hoofd, dit omdat destijds de bronnen van de Nijl nog niet bekend waren.

4. De Rio de la Plata met een stapel muntstukken (goud) bij zich.

Zaterdag 25 april.

Basilica **S.Maria degli Angeli e dei Martiri**. Naar ontwerp van Michelangelo uit 1561 gebouwd in de thermen van Diocletianus. Bronzen deuren van de Poolse beeldhouwer Igor Mitoraj (2002).

Interieur o.a. een beeld van abt Bruno, stichter van de kartuizer orde en de Linea Clementina, een meridiaan met de tekens van de dierenriem, die paus Clemens XI in 1702 heeft laten aanleggen.

Palazzo Massimo.

Athena met medusakop op haar borst; keizer Augustus en een bronzen worstelaar.

Triclinium fresco's uit de Villa van Livia (vrouw van Augustus) in Prima Porta: vruchtbomen; vogels, bloemen. Verder zien wij fresco's gevonden onder de tuinen van de Villa Farnesina in Rome.

S.Maria Maggiore. Sixtus III paus van 432-440. In 431 werd op het concilie van Efeze bepaald dat Maria niet alleen in spirituele zin, maar ook in letterlijke zin Theotokos (Moeder van God) was. Daarom wilde Sixtus een grotere Maria kerk, Maria Maggiore (Maria delle Neve) hebben.

Nicolaas IV 1288/1292 heeft de kerk gerestaureerd.

Campanile bouw gestart ± 1300, pas in 1377 af!

Wij komen een oud Romeinse basilica binnen middenschip, twee zijschepen, lang 85m. breed 44m. Antieke marmeren zuilen (ionische kapitelen). Cosmatenvloer uit de 12^e eeuw met schijven serpentijn en purpersteen ingelegd. De houten zoldering, versierd met het eerste goud dat Cristoforo Columbus ± 1500 vanuit Z. Amerika naar Europa had meegebracht en aan paus Alexander VI Borgia had geschonken.

Wij zien oorspronkelijke 5e eeuwse mozaïeken: 12 links en 16 rechts met scènes uit het OT. Door deze mozaïeken werd de christelijke iconografie verspreid. De triomfboog dateert van 432.

Ie band: centraal Sixtus III; stoel in een cirkel is de Parousia. Links staat Petrus, rechts Paulus. De vier evangelisten fladderen om hen heen. Geheel links de Annunciatie, rechts Presentatie in de tempel en Jozef gewaarschuwd.

IIe band: links de drie wijzen brengen geschenken; rechts de Heilige Familie in Egypte bij koning Aphrodisias, die bekeerd wordt.

IIIe band: links de kindermoord; rechts de Wijzen bij Herodes.

IVe band: de steden Jerusalem en Bethlehem met elk 6 lammeren (de apostelen en de 12 stammen Israëls).

Apsis mozaïek: kroning van Maria door Jacopo Torriti ± 1295.

In het medaillon Christus en Maria in de kosmos door engelen omgeven. Links Franciscus, Paulus, Petrus en paus Nicolaas IV (knielend) en rechts (knielend)

Giacomo Colonna, Johannes de Doper, Johannes de Evangelist en Antonius van Padua.

Daaronder losse scènes: Annunciatie en geboorte-dormitio Maria-aanbidding door de Wijzen.

Grafmonument voor Clemens VIII van Pietro Bernini.

Grafmonument voor Paulus V van Stefano Maderno. Buiten staat een zuil uit de Basilica Constantiniana (van het Forum Romanum). Paulus V liet deze verplaatsen met een bronzen Mariabeeld erop in 1614.

In de Confessio achter glas delen van de kribbe.

Wij zien rechts op de treden een simpele steen in de vloer "Gian Lorenzo Bernini rust hier". Hij was dé vormgever van Rome.

Maria werd met lichaam én ziel opgenomen in de hemel! Toch zijn er relieken van haar bewaard gebleven, bijv. haren, pantoffels en zelfs moedermelk!

Als wij de kerk verlaten, lopen wij door de Via Liberiana. Om de hoek staat een huis met een plaquette: dit was het ouderlijk huis van Gian Lorenzo Bernini! 1642.

Na de lunch **Forum Romanum**

Boog van Septimius Severus; middendeel.

Gevel van tempel van Antoninus en Faustina.

Zuilen van de tempel van Saturnus.

Zicht vanaf Palatijn op deel Forum en stad.

Zondag 26 april.

Langs de Trevifontein in de steigers, wandelen we naar de zuil van Marcus Aurelius met de strijd tegen de Germanen aan de Donau; ca 180. Via Piazza di Montecitorio met de obelisk die door Augustus werd hergebruikt voor zijn horologium (zonnewijzer) komen wij bij de **Ara Pacis**.

Wij staan op straat en kijken naar een strak wit gebouw met veel glas (500 m²). Architect is de Amerikaan Richard Meier. Op de muur de "Res Gestae Divi Augusti" (de verrichtingen van de goddelijke Augustus). Deze tekst is in Ankara bewaard gebleven in het Latijn en Grieks bij een tempel uit 20 v.Chr. die door koning Pylamenes van Galatië gebouwd was ter ere van een bezoek van keizer Augustus!

In dit moderne gebouw is de Ara Pacis, het vredesaltaar ondergebracht.

Uit de autobiografie van Augustus: "Toen ik tijdens het consulaat (van de latere keizer) Tiberius en Publius Q.V. uit Spanje en Gallië terugkeerde naar Rome, na de zaken in deze provincies voorspoedig te hebben afgehandeld, heeft de senaat besloten voor mijn behouden terugkeer het vredesaltaar in te wijden op het Marsveld en de magistraten, de priesters en de Vestaalse maagden bevolen daarop jaarlijks een offer te brengen" Dit besluit dateert uit ± 12 v.Chr.

De omheining van Carrara marmer (± 11m x 11m) is voorzien van reliëfs. Alles was oorspronkelijk beschilderd. Delen van het altaar zijn teruggevonden onder het Palazzo Fiano Almagià bij de Piazza di S. Lorenzo.

Aan de kant van het Marsveld kan je links de stichters van Rome zien. Mars kijkt toe hoe de wolvin Romulus en Remus zoogt. Rechts brengen Aeneas en zijn volwassen zoon Ascanius een offer bij een tempeltje van de penaten (beschermgoden) van de stad.

Achter het gebouw lag de Via Flaminia ook hier was het monument gedecoreerd. Rechts zien wij de godin Roma zittend op een stapel wapens. Links een vrouw waarschijnlijk moeder Aarde = Gaia te midden van allerlei vruchtbaarheids-symbolen.

Aan de ene zijkant van het vierkante monument zie je een processie:

Herauten en beveiliging (lictoren) - Augustus, vervolgens priesters van Mars,

Romulus, Julius Caesar en Jupiter (ze dragen een "badmuts") dan Agrippa (met toga over het hoofd) en tot slot leden van de keizerlijke familie.

Aan de andere zijde senatoren, ridders en gewone Romeinse burgers. Overal ranken, bladmotieven (acanthus en varens).

Al snel na de inwijding bleek dat het altaar op de verkeerde plek stond. Tijdens de regeerperiode van Hadrianus lag het altaar al $1\frac{1}{2}$ m. diep en werd een keermuur om het monument geplaatst. In de tijd van Septimius Severus stond de Ara Pacis in een diepe kuil!

Tegenover de Ara Pacis staat het mausoleum van Augustus. Strabo meldt: "Het meest vermeldenswaard is het zogenaamde Mausoleum; een grote grafheuvel bij

de rivier op een hoge onderbouw van witte steen, tot bovenaan toe dicht beplant met altijd groene bomen."

Mussolini liet het monument restaureren en omgaf het met moderne nieuwbouw. Het geheel moest de verbinding vormen tussen de klassieke oudheid en zijn eigen grootheid die daarmee "gepushed" werd tot die van Augustus.

Wij gaan op weg naar de **Engelenburcht**, lopen over de Lungotevere Prati (= wei), komen langs het paleis van Justitie naar het Piazza dei Tribunali. De Engelenburcht (Castel Sant'Angelo) ligt voor ons. In 590 hield paus Gregorius de

Grote een boete-processie om van God gedaan te krijgen dat de stad van een pestepidemie zou worden bevrijd. Boven het mausoleum van Hadrianus

zag de paus tijdens de processie een engel die het zwaard in de schede stak. God had het smeekgebed verhoord en een eind gemaakt aan de epidemie! Het bronzen beeld van de aartsengel Michael boven op de burcht is van Pieter Verschaffelt (1710-1793).

De Ponte Sant'Angelo, de mooiste brug van Rome, dateert uit 136 na Chr.! Bernini en atelier hebben tien engelenbeelden op de brug geplaatst. Vandaar de naam Engelenbrug.

Al in de Middeleeuwen liet paus Nicolaas III een gang (de Passetto) van het Vaticaan naar de Engelenburcht aanleggen. Bij de Sacco di Roma in 1527 redde paus Clemens VII door deze gang zelfs zijn leven!

Wij lopen in het gebouw naar boven over het originele plaveisel van Hadrianus (bakstenen in visgraat motief).

Urbanus VIII die het brons van het Pantheon heeft gestolen, liet er ook kanonnen voor deze burcht van gieten! Wij zien kleine hopen kanonskogels liggen. In het trappenhuis hangt een plaquette met een gedichtje van Hadrianus over zijn ziel:

animula vagula blandula hospes comesque corporis quo nunc abibis in loca pallidula rigida nubila nec ut soles dabis iocos	Zieltje, zwervertje, charmeurtje gast en metgezel van mijn lichaam, dat af moet dalen naar donkere, kille en mistige oorden daar zal je geen pret meer maken
---	--

De Farnese zaal is versierd met grotesken, deze waren in de Domus Aurea van Nero ontdekt (Vierde stijl).

De Engelenbrug is in het Heilig Jaar van 1475 ingestort vanwege te zware belasting. Er liepen hier grote aantallen pelgrims. Veel doden in de Tiber. In de Divina Commedia (ca 1310) verhaalt Dante ook al over het gedrang op deze brug (Inferno 18, 25-33).

De Ponte Sixto speelt een belangrijke rol in de nieuwste James Bond film (2015). Het geheime archief van het Vaticaan bevond zich hier in de Sala del Tesoro. Helemaal boven is een heerlijk terras waar wij de benen strekken en ons de koffie laten smaken. Het uitzicht is fantastisch.

Aan de overkant zien wij groen, dat zijn de bomen van de Gianicolo. Vorige keer stonden wij daar op de Piazza Garibaldi en bezochten we de bijzondere Tempietto di Bramante en de Fontana Paolina, een fontein bij het eindpunt van het aquaduct uit 109 door keizer Trajanus aangelegd (57km).

Cor vertelt dat Benvenuto Cellini 1500-1571 in zijn autobiografie verslag doet van zijn gevangenschap in de Engelenburcht. (Hij had kroonjuwelen van de paus gestolen). Hij weet te vluchten door lakens aan elkaar te knopen. Via de bloedvlekken die gevonden worden wordt hij weer gearresteerd.

Na de lunch vertrekken wij naar de **Galleria Borghese**. Wij staan vrij snel binnen en ondanks de drukte belanden wij in een rustige zaal boven in de villa. Deze villa is het eigendom geweest van een neef van paus Paulus V. Scipio Borghese heeft een enorme verzameling bijeengebracht. Hij heeft grote hoeveelheden kunst gekocht en was een grote opdrachtgever voor Gian Lorenzo Bernini (1598-1680). In de tijd van Paolina, de zus van Napoleon, is er veel verkocht aan het Louvre, in totaal wel 1900 stukken. Wij zien een klein borstbeeld van Paulus V (1618) en een grotere van Scipio Borghese (ca 1632), geschilderde zelfportretten van Bernini (1623 en 1630).

Dan volgt een marmeren groep uit 1609.

Amalthea, voedstergeit van Jupiter en een kleine satyr. Van de Nederlandse Caravaggist Gerard Honthorst = Gherardo delle Notti hangt een genrestuk waarop te zien is hoe een man wordt afgeleid met zingen en intussen wordt bestolen.

Van Domenichino uit Bologna zien we de jacht van Diana (Vergilius, Aeneïs V, 485). Een slapende cupido, wit marmer uit 2^e eeuw na Chr. en van Alessandro Algardi (1595-1654) een slapende cupido, donker marmer.

Antonello da Messina: portret van een man 1474/1475; mogelijk beïnvloed door Vlaamse schilders: van Eyck, Petrus Christus en Memling.

Beelden van Bernini:

- Hades ontvoert Proserpina (1623; Bernini is dan 25 jaar) Hand van Hades in haar mollige dijbeen! Compromis tussen Zeus en Demeter: in de lente is ze op aarde en in de herfst in de onderwereld.

- Apollo en Daphne (1625) volgens het verhaal van Ovidius. Apollo getroffen door een pijl van Cupido, wordt verliefd op de riviernimf Daphne, denkt haar te "hebben". Daphne denkt alleen aan vluchten en roept haar vader de riviergod aan. Hij verandert haar in een laurierboom, benen en vingers worden bladeren, de huid wordt schors.

- David; dit is een opdracht van Scipio, een actiemoment vastgelegd: het ogenblik voordat David zijn steen weg zal slingeren. Met samengetrokken lippen bereidt hij zich mentaal voor op de worp.

- Beeldengroep van Pietro en Gian Lorenzo Bernini: Aeneas, Anchises en Ascanius + de huisgoden van Troje (ca 1619); een beetje statisch.

Wij zien ook: Perugino (leermeester van Rafael) (poppenmondjes) S. Sebastiano en Madonna met kind (ca 1500).

Rafaël, De dame met de eenhoorn, (ca 1506); de Graflegging (1507); Giovanni Bellini, Madonna en kind (ca 1510); Andrea del Sarto, Madonna met kind en Joh. de Doper (ca. 1518); Bronzino: Johannes de doper (ca 1525)

Van Canova uit 1805 Paolina Bonaparte in marmer als Venus; opdracht van Camillo Borghese. Ze houdt een appel in haar linkerhand. Een verwijzing naar de triomf van Aphrodite over Athena en Hera (Parisoordeel – Trojaanse oorlog).

Borghese borg het beeld achter slot en grendel zodat alleen hij het kon bewonderen. Paolina is naar Elba gegaan om haar broer gezelschap te houden. Van Caravaggio: H. Hiëronymus; een kleine halfnaakte

figuur in een kale binnenruimte, simpele houten tafel – schedel – boeken – pen – Hiëronymus zelf belicht in chiaroscuro (ca.1606);

Madonna dei Palafrenieri (1605) wordt geweigerd voor de St. Pieter; Scipio koopt het. Discussie gaat over het voetenwerk van Maria: vertrapt zij de slang? Een heerlijk bezoek aan al het moois dat de Galleria te bieden heeft. Daarna volgt een wandeling in 't groen. De Pincio door naar de Piazza del Popolo. (De acanthussen staan nog niet in bloei).

Santa Maria del Popolo (Sixtus IV) vroeg-renaissance, een franciscaner kerk. Het zware interieur heeft de gewelvenbouw van het Colosseum; Bernini heeft het opgefleurd met engelen. Paus Julius II heeft Bramante het priesterkoor naar achteren laten verplaatsen. Dit is een Della Rovere kerk. Van Pinturicchio zien wij een aanbidding van Hiëronymus. Jozef zit er peinzend bij. In de Cerasi-kapel twee Caravaggio's:

1. De bekering van Paulus. Paulus ligt hulpeloos op de grond. Zijn paard heft zijn voorbeen op om niet op Paulus te trappen.
2. De marteldood van Petrus. Jan Smit schreef: Petrus zijn gezicht is in een

innerlijke overweging van zijn lijden en toont geen smart. Hier wordt niet de triomf van de marteldood getoond maar de bereidheid haar te ondergaan. In 1520 overlijden Rafael én zijn broodheer Agostino Chigi van wie we hier de Chigi-kapel zien: koepel met de zeven planeten en hun tekens van de dierenriem, bestuurd door God in het midden.

Het ovale plein is van Giuseppe Valadier 1814-1820. De obelisk is de oudste in Rome (farao Ramses II bij de zonnetempel te Heliopolis, 13^e eeuw v.Chr.) De Porta del Popolo aan de noordkant van het plein werd door Bernini versierd aan de stadszijde ter gelegenheid van de komst van Christina van Zweden in 1668. Na het bezoek aan de kerk gaan wij aan de vino op het terras.

Maandag 27 april.

Er is regen voorspeld! Wij staan voor de **Sint Jan van Lateranen**. Aanvankelijk de christelijke Salvator Kerk, later de St. Jan. (De kerk is opgedragen aan Johannes de Doper en aan Johannes de Evangelist).

In de voorgevel lezen wij "omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput" = moeder en hoofd van alle kerken in de stad en wereld. Achter ons de beeldengroep van St. Franciscus en de minderbroeders. In 312 schonk keizer Constantijn het paleis van Lateranen aan de paus (Sylvester I) Tot 1305

verbleven de pausen hier. Na Avignon vestigen zij zich in het Vaticaan.

In het portiek staat een beeld van keizer Constantijn afkomstig uit zijn thermen op de Quirinaalheuvel. Alexander VII heeft hier de bronzen deuren van de Curia hergebruikt.

1. De meest rechtse deur is de Porta Santa, de Heilige Deur. Deze wordt alleen in het heilig jaar geopend. Bij de joden was er eenmaal in de 50 jaar een jubeljaar.
2. De eerste mis van een nieuwe paus wordt in deze kerk opgedragen. De oude christelijke basiliek is niet meer te herkennen, wel nog de cosmatenvloer uit 1420. Latijns kruis (processies).
3. Er is een deurknop met magische

kracht om zwanger te raken. Cor vertelt van pausin Johanna die een kind kreeg. Men zegt dat toen het gebruik ontstond dat bij een nieuwe paus gevoeld moest worden of hij echt een man was. De oudste kardinaal sprak dan de woorden

"Testiculos habet et bene pendentes". Maar er wordt wel meer verteld: se non è vero è ben trovato.

In 1650 krijgt Borromini (rivaal van Bernini) de opdracht om de zuilen "in te pakken". Hij heeft nissen gemaakt waar de beelden van de apostelen a.h.w. "uitvallen".

Voorin bevindt zich een gotisch baldakijn en twee vergulde beelden (reliëkhouders) van Petrus en Paulus. Op Goede Vrijdag werden de schedels getoond (het haar zat er nog aan!). Dit wordt door Montaigne beschreven. Wij zien het grafmonument van Sylvester II, een intellectueel uit Bordeaux. Er wordt gezegd dat als zijn botten gaan rammelen de paus op sterven ligt. Hij heeft een planetarium gebouwd. De kennis hiervoor heeft hij uit de islamitische wereld vergaard.

Martinus V en Innocentius III liggen hier begraven.

Plafond van het middenschip is van Michelangelo.

Links vooraan is de toegang naar het prachtige claustrium van de familie Vassalletto.

Het **Baptisterium** had eerst een ronde vorm; door Sixtus III is deze in 430 vervangen door de achthoekige die er nu staat. Het christendom was verplicht geworden en de Mithrascultus uitgeschakeld.

De achthoekige plattegrond heeft een bijzondere betekenis: de acht verwijst naar het eeuwige, het definitieve. Bij de joden vond de besnijdenis plaats op de achtste dag. Boven psalmen lezen wij het opschrift "Pro Octava", waarmee de kerkvaders de aandacht op het toekomstige leven vestigen. Zoals God in het 7e tijdperk rustte na het scheppingswerk, zo zullen de uitverkorenen in het 8^e

tijdvak rusten in God en zijn heiligen, in de eeuwigheid; alles en allen volmaakt.

Sixtus III liet acht porfier zuilen rondom een bekken met altijd stromend en klaterend water plaatsen. In het midden rees één porfier zuil omhoog waarop balsem werd verbrand ter verlichting van de ruimte.

De deuren zijn afkomstig uit de thermen van Caracalla. Bij het openen en sluiten van één van de roestige stalen deuren kan je hem horen "zingen" (vorige keer kreeg Cor dat gedaan!). Er is één kapel gewijd aan St Venantius midden 7e eeuw met oorspronkelijke mozaïeken.

Wij zien in de kapel van Secunda & Rufina, heilige maagdelijke martelaren, ook een mozaïek met varens en acanthusblad (denk aan de Ara Pacis!) uit de vroege 6e eeuw; dit motief is van oorsprong heidens.

Op het plein staat een enorme obelisk 31 m hoog, uit de 15e eeuw v.Chr.; stond in Egypte bij een tempel van de zonnegod in Heliopolis. Door Constantinus, zoon van keizer Constantijn overgebracht naar het Circus Maximus. Sixtus V heeft Domenico Fontana de obelisk laten verplaatsen in 1588. Op de sokkel staat "Constantijn overwinnaar door het Kruis".

N.B. Paus Innocentius III een eerste klas bestuurder (1198-1216). Hij heeft Franciscus de orde laten stichten. Hij had veel aandacht voor de armen in de samenleving. De 4^e kruistocht werd onder zijn pontificaat ondernomen.

Wij gaan naar het **Sancta Sanctorum**, de huiskapel van de pausen, door Nicolaas III (1277-1280) gebouwd en aan S. Laurentius gewijd. Kostbare relieken worden hier bewaard. Hier bevindt zich ook een afbeelding van Christus, die niet door mensenhanden, maar door engelen zou zijn geschilderd (Acheropita); het is vanuit Constantinopel naar Rome overgebracht (715-731 paus Gregorius II). In de joodse tempel had men ook zo'n heilige plek - hier in een katholiek jasje gegoten. Het altaar bevat allemaal reliekhouders met hoofden o.a. van de H. Agnes. Ook de sandalen van Maria en de navelstreng van Christus bevinden zich hier. Bovenin zien wij verschillende fresco's, deze zijn pas in de 90-er jaren gevonden!

Ze dateren uit 1280-1290. Ooit waren ze verdwenen onder een verflaag, kort geleden dus pas ontdekt. Wij zien:

1. Christus op de troon als Byzantijns keizer.
2. Marteldood van Petrus, hij werd met het hoofd naar beneden gekruisigd. Op de achtergrond links achter: het Capitool,

piramide van Gaius Cestius, ca. 12 v.Chr. Bekend Romeins monument waarvan men dacht dat het Romulus' graf was - de Engelenburcht. Rechts de deur van de St. Pieter staat open. Wij zien vrouwen in treurende houding rechts van Petrus, ze lijden met hem mee.

3. Rechts van het venster: de onthoofding van Paulus. Er worden drie bronnen afgebeeld, daar waar het

hoofd gestuiterd is. Varentjes. De houding van de beul klopt. Plaats: zou de stadspoort van de muur van Aurelianus kunnen zijn.

4. Naast een ander venster: steniging van H. Stephanus, links staat Saulus. Het lijkt of ze een stuk links donker hebben gelaten om te tonen hoe de fresco's zijn gerestaureerd.

5. Rechts van dit venster: in 250 Laurentius' marteldood op zijn rooster. Je ziet een man die bezig is met een blaasbalg. Laurentius schijnt op zeker moment gezegd te hebben: "Deze kant is gaar, draai me nu maar om". Man op de troon is keizer Decius, in zijn regeerperiode vindt de eerste systematische christenvervolging in het Romeinse rijk plaats (Decius 249-251).

6. Links van een derde venster zien wij hoe Agnes een dolk in haar hals gestoken krijgt.

7. Rechts St. Nicolaas helpt de drie dochters van een arme man. Ze moesten hun bruidsschat zelf verdienen. De drie meisjes liggen in bed. Nicolaas gooit munten door het raam in een wit zakje! Opvallend: de toren op de afbeelding is gedeeltelijk in de zon en gedeeltelijk in de schaduw.

N.B. bokalen afgebeeld met zwarte vogels = zondaars; witte vogels zijn zielen die gered zijn.

We verlaten dit allerheiligste plekje: "NON EST IN TOTO SANCTIOR ORBE LOCUS" boven in het gewelf kijken de vier evangelisten ons na.

We zien weer de Scala Santa uit het paleis van Pontius Pilatus. Er bevinden zich nog bloeddruppels van Christus op de treden! Door H. Helena (325) vanuit

Jeruzalem naar Rome vervoerd. De deur van de kapel stamt uit de tijd van Karel de Grote.

We wandelen weer op straat, voorbij de Santi Quattro Coronati (XI eeuw), komen langs het "kapelletje" van pausin Johanna. Dan zijn wij bij de **S. Clemente**. Het lijkt of hij uit de 4^e eeuw stamt, vanwege het atrium dat zorgt voor een overgang van de straat naar de kerk. Hier werden maaltijden voor de armen verzorgd. Het sociale aspect was belangrijk ('AANHANG'). Vergelijk met de functie van een moskee, is ook een sociaal centrum en een plek om je te reinigen! "Ut cognoscant te" staat in het wapen van kardinaal Simonis, die deze titelkerk kreeg toegewezen. "Miserando atque eligendo" is het motto van de zittende paus. IHS is het logo van de jezuïeten. Wij zien een prachtige cosmatenvloer in de kerk.

Apsismozaïek: rondom gouden letters in blauw. De twaalf stammen (schapen) van Israël met in het midden het Lam Gods.

- Links Jesaja daarboven Laurentius (rooster) met Agios Paulus. Rechts Jeremia en daarboven Agios Petrus met Clemens.
- Zegenende Christus en de vier evangelisten symbolen. Hemelse tent van God dit duidt op scheppingskracht van God. Groot kruis met twaalf duiven: de apostelen.
- Boom des levens, deze groeit uit een grote acanthus.
- De vier paradijsrivieren waarvan de herten drinken.
- De pauw verwijst naar de verrijzenis.

- Links Jeruzalem en rechts Bethlehem.

Ook hier scuola cantorum + paaskandelaar (cosmaten!).

Helaas hebben wij geen tijd meer voor de fresco's van Masolino in de Catharina kapel (1428).

Deze kerk dateert in zijn huidige gedaante uit de 11^e eeuw en is een van de oudste christelijke kerken van Rome, gewijd aan de paus Clemens I. Mogelijk is het een woonhuis van de familie van de Flaviërs geweest en al in de eerste eeuw tot kerk ingericht.

In een naburig wooncomplex bevond zich in de 3^e, 4^e eeuw een Mithras heiligdom. Eind 4^e eeuw werd een drieschepige basiliek gebouwd. In 1084 door de Noormannen van Robert Guiscard verwoest.

Voor de herbouw van de nieuwe basiliek is veel materiaal uit de onderkerk gebruikt.

Op ± 20 meter diepte resten van gebouwen uit 500 - 100 v.Chr. gevonden. Op ± 13m diepte heeft Joseph Mulloony resten van de oudste kerk gevonden.

Hier bovenop is een nieuwe basiliek gebouwd in de 4^e eeuw (christendom was toen staatsgodsdienst geworden).

Aartsbisschop O' Connell heeft verdere uitgravingen gefinancierd. Als wij heel diep in het oude mithreum zijn horen wij water stromen. Er bevindt zich hier een toegang tot een tunnel naar het Colosseum. Wij zien hier ook opus reticulatum (1^e eeuw). Allemaal Romeins wat wij onder de grond aantreffen. In het midden van de ruimte een altaar met reliëf: Mithras doodt de stier, er omheen ligbanken tegen de muren aan, hierop lagen de mannen.

Cor vertelt van Cyrillus en Methodius die hier begraven liggen, twee missionarissen die vanuit de Krim en Constantinopel kwamen en de relieken vonden van de heilige Clemens. Ze worden beschouwd als apostelen van de Slavische volkeren.

Wij staan wel even stil bij het fresco uit de 11e eeuw van S. Alessio. De kluizenaar die na zijn terugkeer, zeventien jaar in de ouderlijke woning leefde onder een trap, zonder dat zijn familie hem herkende. Op het fresco zie je dat zijn ouders hun haren uit hun hoofd trekken als ze na zijn dood ontdekken wie hij was.

Nog iets extra's: afbeelding op een sarcofaag: het verhaal van Phaidra & Hippolytus. Hippolytus wilde niets van vrouwen weten. Phaidra is de tweede

vrouw van zijn vader Theseus en stapel verliefd op Hippolytus, haar schoonzoon. Zijn voedster licht hem in, maar hij wijst Phaidra af, die wraak neemt. Zij vertelt Theseus dat Hippolytus zich aan haar heeft opgedrongen, daarna pleegt zij zelfmoord. Theseus vervloekt en verbant Hippolytus uit Athene. Poseidon

geeft gehoor aan het verzoek van Theseus en laat een zeemonster Hippolytus doden als hij langs het strand galoppeert.
Nog altijd is het 27 april.

Na de lunch bezoeken wij de Scavi van de St. Pieter. Rugzakken en tassen niet toegestaan.

Daarna een zeer vlot bezoek aan de St. Pieter:

Het grafmonument van Christina van Zweden, zij was een bijzondere vrouw. Als ze 27 is, doet ze afstand van de troon en wordt ze rooms katholiek (6 juni 1654). Ze leidt een nogal losbandig leven in Rome, woont in het Palazzo Corsini waar ze op 62 jarige leeftijd overlijdt. Na haar dood kan de kerk met haar pronken en ze krijgt een monument van Carlo Fontana. Het portretmedaillon is ontleend aan een erepenning die Christina voor zichzelf had laten slaan. Het reliëf op haar graf toont Christina's troonafstand. Zij was een groot begunstiger van kunst en wetenschap. Zo nam ze de piepjonge componist Scarlatti in dienst en stichtte ze een dichtersacademie die nog steeds bestaat.

De vijf bronzen deuren zijn het bewonderen waard. De linker deur "van de Dood", want hierdoor wordt de kist met een gestorven paus naar buiten gedragen, is van Giacomo Manzù (1968). De middelste komt uit de eerste basiliek. Reliëfwerk is van Filarete 1439-1445 met o.a. martelingen van Petrus en Paulus.

In het middenschip zijn in de vloer de lengten van verschillende andere kathedralen met metalen letters aangegeven o.a. St. Paul's - Westminster Abbey - Hagia Sophia - Dom van Milaan - Dom van Keulen etc.

De Sint Pieter is 192,76 m lang en 211,5 met inbegrip van het voorportaal. In het midden onder Bernini's baldakijn staat het hoofdaltaar. Daaronder bevindt zich het graf van Petrus.

De koepel is 119 meter hoog, de Domtoren zou eronder kunnen staan.

Bij het graf van Johannes Paulus II staat sanctus, volgens Cor is hij beatus (zalig), maar hij vergist zich (heiligverklaard in 2014). Wijwatervat met putti. Pietà besteld door een Franse kardinaal in 1498. Michelangelo was 24 toen hij dit werk maakte. Is gesigneerd! Maria is heel jong - "Wie maagd blijft, blijft eeuwig jong".

Alle "schilderwerk" is mozaïek! De St. Pieter is blijkbaar te vochtig voor fresco's.

Verschillende pausen passeren de revue:

- Nicolaas V 1447-1455 die Fra Angelico naar Rome haalt. "Een heilige die heiligen schildert" zeggen tijdgenoten. Met enige vertraging krijgen ze gelijk wanneer hij in 1983 zalig verklaard wordt.
- Celestinus V ± 1294 opgevolgd door Bonifacius VIII (12 juli 1294-13 dec. 1294) "Celestinus, de heer wil dat je aftreedt".
- Eugenius IV (1431-1447) is op één van de deuren van de St. Pieter afgebeeld. De apostel Petrus overhandigt hem de sleutels van de kerk. Eugenius is wel erg klein uitgevallen. Op een andere deur is Eugenius afgebeeld als hij Sigismond tot Rooms keizer kroont in 1433. Sigismond is op één na de laatste die naar Rome ging voor zijn kroning.
- Gregorius XIII van de nieuwe kalender (1572-1585).
- Gregorius de Grote (590-604) een altaar.
- Van de laatste Stuarts (Canova) een graf met bijzonder, statige eenvoud. Twee treurende engelen met omgekeerde fakkels verwijzen naar het verloren leven.

In 1688 moet Jacobus II het veld ruimen. In 1788 woont in het aartsbisschoppelijk paleis van Frascati, ten oosten van Rome een jongere broer van de Young Pretender*, deze Hendrik had een kerkelijke loopbaan gevolgd tot aartsbisschop en kardinaal toe! Hij noemde zich Henricus kardinaal Stuart, koning van Brittannië en aarsbisschop van Frascati (Hendrik IX). In de S. Maria in Trastevere, is rechts van het hoofdaltaar een heraldisch monstium te zien. Het is een Brits wapen met in top én koningskroon én kardinaalshoed, een combinatie zoals er geen tweede bestaat. Deze aartsbisschop kon zich als koning van Engeland, hoofd noemen van de Anglicaanse kerk.

* (De Old Pretender is Jacobus III, jarenlang bleef hij proberen zijn land te herwinnen. Hij woonde tot zijn dood in Rome.)

- Dan toch nog: het reliëf van Algardi. Petrus en Paulus zweven door de lucht en bedreigen Attila met 'n zwaard. Attila de Hun en Paus Leo de Grote spreken elkaar. Daarna trekt Attila met zijn troepenmacht weg. Rome wordt niet geplunderd. (Attila had bericht gekregen dat er problemen waren in de achterhoede.)
- De laatste: Een monument van grijskleurig marmer voor Pius VII. Napoleon heeft hem gedwongen om hem in Parijs te kronen.

Wij gaan met de stadsbus naar het hotel. Als wij willen wandelen naar het restaurant gaat het regenen. Uiteindelijk besluiten wij in groepjes met de taxi naar de Campo di Fiori te gaan. Het restaurant heet Da Pancrazio (wordt door Rosita Steenbeek beschreven). Het weer is de hele dag erg meegevallen.

Dinsdag 28 april.

Het is nu nog droog, wel bewolkt. 8.00 en wij rijden met onze "eigen" bus. Het regent. Cor troost ons: dit is maar tijdelijk! Hij onderhoudt ons terwijl wij van alles voorbij zien glijden. "De tempels die omgebouwd zijn tot kerk zijn vaak bewaard gebleven". Links zien wij het Circus Maximus en de heuvels van de Palatijn. Verderop komen wij bij de piramide van Gaius Cestius. Ongeveer op deze plaats vielen de Duitsers in 1943 met een bliksemactie Rome binnen en zetten Mussolini af.

We komen langs de Centrale Montemartini en de markthallen van Rome. Buiten de Aureliaanse muur was vroeger NIETS, weilanden en ergens stond de San Paolo fuori le mura in de eenzaamheid, met een eigen moestuin. Deze is enige malen vergroot, geplunderd, door aardbevingen beschadigd enz. Op nacht van 15 juli en 16 juli 1823 brandde de kerk af doordat het dak nonchalant was geteerd. Praktisch de hele kerk was verdwenen (marmer kan nl. gewoon branden!). Pius VII lag op sterven, men heeft het hem niet durven te vertellen.

In heel de wereld werd gecollecteerd voor de restauratie (Tsaar Nicolaas I schonk twee altaren). In december 1854 werd de kerk opnieuw ingewijd door Pius IX.

Waarom staat deze kerk zo ver buiten de stad? In het heidense Rome zou een kerk van christenen niet geaccepteerd worden. Paulus wilde alle mensen bij zijn kerk betrekken, ook heidenen (niet besneden!). Hij verspreidt een evangelie los van de Joodse wet. Paulus heeft grote betekenis gehad voor het christendom, je zou hem de eerste christelijke theoloog kunnen noemen. Hij was klassiek geschoold. Op de sokkel van het beeld van Paulus in het Atrium staat: "Doctor gentium (= heidenen)".

Na zijn gevangenneming wordt hij naar Rome gebracht. Als Romeins burger kan hij een beroep doen op de keizer. Helaas onder het bewind van Nero wordt hij

onthoofd. De plaats van het graf werd reeds in de 1^e eeuw na Chr. vereerd. Er werd een Cella Memoriae (= een herdenkingschrijn) opgericht. Op deze plaats wordt door Constantijn een nieuwe basilica gebouwd (326). In 386 laat Theodosius de

kerk uitbreiden en de ingang verleggen naar de oorspronkelijke achterzijde. Wij kijken naar de gevel met daarboven een mozaïek. In het timpaan Christus met Petrus en Paulus aan weerszijden. Daaronder het Lam dat op de paradijselijke heuvel ligt waaruit vier rivieren stromen en schapen die zich daarheen begeven en weer daaronder de vier profeten Jesaja, Jeremia, Ezechiël en Daniel.

Dit atrium is monumentaal en was bedoeld om de armen te ontvangen en te voeden.

Wij gaan de kerk binnen. Dit gebouw had op het Forum Romanum kunnen staan. Een vijf-schepige basilica uit de 4^e eeuw. Ruimte met een luxe uitstraling. Een

bewuste keuze van Theodosius, hij wilde ook de elite bij de kerk betrekken! Vlak boven de zuilen zijn medaillons met portretten van alle pausen, ook nr. 266 Paus Franciscus hangt er al. Er zijn nog meer dan tien plaatsen over voor de toekomstige pausen.

Boven het originele hoofdaltaar en het graf van Paulus rijst een gotisch baldakijn op van Arnolfo di Cambio (1285). Rechts van het altaar staat een 12^e eeuwse Paaskandelaar van Vassalletto (5.60 m hoog) met scenes uit het lijdensverhaal. Christus draagt een lange generaalsmantel.

Het apsis mozaïek dateert uit 1220. Christus heeft teenslipers aan en bij de rechtervoet van Christus ligt een klein poppetje, dit is Paus Honorius III (1216-1227). Hij heeft dit mozaïek laten aanbrengen. In de linkerhand heeft Christus een geopend boek en met de rechterhand maakt hij het bekende gebaar, ringvinger en duim maken een cirkel (de volmaaktheid) en de drie overgebleven vingers verwijzen naar de Drie-eenheid.

Rechts van Christus staan Petrus en Andreas en links staan Paulus en Lucas, die bij Paulus was gebleven in afwachting van zijn martelaarschap.

In de band eronder zien wij in het midden een door twee engelen geflankeerd kruis en de overige apostelen die het "Gloria" zingen tussen de palmbomen.

In de sacramentskapel waar de hostie bewaard wordt staat een 13^e eeuwse houten kruisbeeld. Hier heeft Brigitta uit Zweden gebeden en besloten een orde van de birgittinessen op te richten.

Ad limina verplichting: vanuit de hele wereld komen bisschoppen eens in de vijf jaar naar Rome toe om te beraadslagen met de paus en om de graven van Petrus en Paulus te bezoeken.

Na een snel kopje koffie vertrekken wij naar Centrale Montemartini. Deze centrale werd gebouwd in 1912. Er staan twee enorme dieselgeneratoren die bedoeld waren om Rome van stroom te voorzien. Tot 1963 is de centrale in productie geweest. In 1997 werden de Capitolijnse Musea gerestaureerd. Iemand komt op het idee om hier tijdelijk een aantal oude beelden op te slaan. De combinatie van 19^e eeuwse techniek en klassieke kunst blijkt geslaagd en de centrale wordt een dependance van de Capitolijnse Musea.

Beeld van Pallas Athene 5^e eeuw v. Chr. met haar aegis velletje met daarop de kop van Medusa. Ze heeft een nieuw hoofd gekregen.

Ze is een dochter van Zeus en Metis. De grootouders van Zeus, Gaia en Ouranos, waarschuwden hem, dat Metis twee kinderen zou baren, een dochter en een zoon en dat die zoon machtiger zou worden dan Zeus. Hierop verzwolg hij Metis, maar zij was al zwanger. Zeus krijgt hierop geweldige hoofdpijn. Hephaistos (de god van het vuur) komt hem te hulp. Deze splijt de schedel van Zeus en daar verschijnt Athene, volgroeid en gewapend. (Pallas komt van het werkwoord pallein = de lans zwaaien). De naam heeft betrekking op haar functie als krijgsgodin, sinds de Minoïsche tijd wordt zij vereerd. Zij heeft geen liefdesverhoudingen en blijft maagd. Ze is de godin van de oorlog, van met beheersing, verstand en strategisch inzicht gevoerde strijd (i.t.t. Ares). Zij verschaft Perseus de middelen om door te dringen tot de verblijfplaats van de

Medusa, zodat hij haar kan onthoofden. Het afschrikwekkende hoofd van de Medusa schenkt hij haar. Ze plaatst het hoofd op haar schild. Als godin van de beheerst gevoerde oorlog is zij ook godin van de vrede. Zij staat voor wijsheid, beschaving, de politieke gemeenschap van de stad, de met intelligentie uit te voeren verrichtingen van geest en hand.

Agrippina Minor, de vrouw, nicht van Claudius en moeder van Nero. Tragisch verhaal. Nero geeft opdracht om haar te doden. Zij vraagt of de soldaten haar buik willen opensnijden, waar ze hem gedragen heeft. Ze krijgt een

klap met een knuppel.

Polyhmnia een muze, één van de negen dochters van Zeus en Mnemosyne (het geheugen). Ze is de muze van de pantomime, maar ook van de lyrische poëzie of het hymnische gezang. Soms zonder attributen afgebeeld, soms met een boekrol, scepter, sluier of mantel. Hier heeft ze een papyrus rol in de hand. Dit is waarschijnlijk een kopie van een beeld uit 2^e eeuw van Philiskos van Rhodos.

Marsyas gevonden in 2009 in de Villa delle Vignacce. Marsyas is een satyr uit Phrygië. Ovidius vertelt dat Athena de fluit uitvond. Toen zij van anderen hoorde dat haar gezicht, wanneer ze hem bespeelde, in een lelijke grimas vertrok, wierp ze het instrument woedend weg. Iedereen vervloekend die het zou

oprapen en bespelen. Marsyas is de ongelukkige vinder. Als hij de lier spelende Apollo uitdaagt tot een muzikale tweestrijd stelt Apollo als voorwaarde dat de winnaar naar goeddunken met de verliezer mag omspringen. De muzen bepalen dat de God de winnaar is omdat hij de lier ook kan bespelen als hij hem onderste boven houdt, dat kan Marsyas met de fluit niet. Apollo bindt Marsyas aan een boom en laat hem villen door een Skyth.

Dit thema is vele malen in de beeldende kunst gebruikt, o.a. Rafael Stanza della Segnatura, Peruzzi, Villa Farnesina Rome, Giulio Romano in Palazzo Te in Mantua. Ook in de muziek: Diepenbrock schreef in 1910 muziek bij een toneelstuk (Verhagen).

Menkveld: Het grote zwijgen (over de componisten Diepenbrock en Vermeulen). Beeld van een man met "regenachtige" baard. Dionysos Sardanapalus = historische Assurbanipal, een van de laatste koningen van Assyrië (7^e eeuw v.Chr.). Volgens een Griekse legende bracht hij zijn dagen overwegend door te midden van eunuchen en vrouwen. In zijn harem ging hij dikwijls als een vrouw gekleed en amuseerde zich met bezigheden als het spinnen van wol. De liefde bedreef hij met mannen en vrouwen. De aanvoerders van zijn lijfwacht komen samen met Meden en Perzen tegen hem in opstand. Sardanapalus wordt langdurig belegerd in de stad Ninos. Als hij het uitzichtloze van zijn situatie inzielt richt hij in zijn paleis een brandstapel op en komt met al zijn eunuchen, vrouwen en schatten om. Hem hebben wij ook in het Palazzo Massimo gezien.

Nog een pikante voorstelling: een satyr die een nimf probeert te verkrachten. Er is nog veel meer maar wij moeten verder. Wij rijden onder meer langs de Fosse

Ardeatine, waar wij met Cor waren bij ons vorige bezoek aan Rome. Een oorlogsmonument uit W.O. II. 335 Personen werden hier gefusilleerd op 24 maart 1944 als represaille vanwege een aanval van de partizanen op de dag ervoor.

De bedoeling was om leuk te picknicken op de Via Appia. Dit valt letterlijk in het water. We vinden een ruimte waar wij de "picknick" droog kunnen nuttigen.

Daarna gaan wij stoer op pad om te zien wat er over is van de villa van de Quintilli, twee broers die consul waren onder Antonius Pius. Op last van de zoon van Commodus zijn ze gedood en Commodus kon huis en land in beslag nemen (± 150 - 151). Wij lopen door het natte gras en al gauw gaat het echt regenen. Het gaat nog net. Wij bewonderen de opus reticulatum muurtjes en wandelen een stuk de Via Appia op, aangelegd in 312 v.Chr. door Appius Claudius. Dit om de troepen snel vanuit Rome naar Brindisi te kunnen "transporteren".

Als pleister op de wonde fluit de nachtegaal voor ons.

Wij zitten weer in ons busje en rijden over de Via Nomentana naar de S. Agnese fuori le mura. Mogelijk heeft Costanza, dochter van Constantijn deze laten oprichten in 342 boven de plaats waar de H. Agnes werd begraven (vanwege haar geloof en kuisheid is zij de marteldood gestorven).

Eerst bezoeken wij de catacomben, met smalle gangen links en rechts. Loculi waar de doden geborgen werden. Symbolen: figuur die het orante gebaar maakt = biddend. De armen worden omhoog geheven, met de handpalmen iets naar boven gericht.

In het gebed richten wij ons immers tot God die "in den hoge" is en van wie wij alle zegen verwachten.

Daarna gaan wij de kerk in. Drie schepen boven zijbeuken, twee galerijen, daar zaten vrouwen. Het apsis mozaïek is uit de tijd van paus Honorius ±600. Spolia zuilen met diepe cannelures (duur). Kapitelen allemaal verschillend. Onder de voeten van Agnes oranje rode vlammen (brandstapel) en een zwaard. Agnes

draagt een boekrol. Paulus V (Borghese) heeft het altaar baldakijn en een zilveren kist laten maken.

Kunstenaars in Rome uit de Nederlanden kwamen bij elkaar in het mausoleum van Costanza. Een rond gebouw met 24 twee aan twee geplaatste granieten zuilen die een koepel, 22,5 m in

middellijn, dragen. Hier zijn mozaïeken uit de 4^e eeuw, karakter ligt dicht bij motieven van het heidense Rome. Men dacht dat dit een tempel van Bacchus was. Het blijken christelijke motieven van wijnoogst te zijn. Verschillende vogels werden afgebeeld en Petrus die de sleutels van het hemelrijk ontvangt. Het origineel van de porfieren sarcofaag van Costanza staat in de Vaticaanse Musea.

Woensdag 29 april.

Wij gaan eerst naar de **Gesù** de voornaamste kerk van de jezuïeten. De kerk staat op de plaats waar S. Ignatius met zijn eerste volgelingen woonde. Vignola de privé architect van de Farneses, ontwierp de kerk voor Alessandro Farnese (1568); de façade is van della Porta (1575) De stijl van de Gesù is de directe voorloper van de Romeinse barok. De voluten rechts en links op de façade, ter afscherming van het dak boven de zijbeuken, zien we al bij Alberti bij de S. Maria Novella in Florence (1470).

De Gesù bestaat uit een Latijns kruis: één groot schip met zijkapellen, transept en koor.

Het was belangrijk dat het altaar goed zichtbaar was en de akoestiek perfect.

Il Baciccio schilderde in het gewelf de triomf van Jezus' naam in hemels licht

(1680). Baciccio wekt de illusie dat het plafond is opengegaan zodat we recht in de hemel kunnen kijken. Hij bewonderde de stijl van Antonio Correggio, die al ca. 1528 in de koepel van de kathedraal van Parma de wervelende "Hemelvaart van Maria" schilderde. Maar de effecten van Baciccio zijn veel theatraler. De "Naam van Jezus" wordt door cherubijnen, engelen en heiligen omringd die in vervoering in het licht staren, terwijl demonen of gevallen engelen met wanhoopsgebaren uit de hemelse oorden

worden verdreven. De verdoemden en in ongenade gevallenen tuimelen in een stortvloed omlaag, weg van de louterende aanwezigheid van Jezus' naam. De jezuïeten zijn de geestelijke strijders van de paus; zij zetten de Contra Reformatie in. Volgen geen kloosterregel en zijn ongekend succesvol geworden. Leraren, actief in de missie, biechtvaders van katholieke vorsten aan diverse hoven (intriges) etc.

Hun oorspronkelijke kerkinterieur was sober (vergelijk de Madonna dei Monti kerk vlakbij de via Cavour).

In het linker transept ligt Ignatius van Loyola begraven onder een altaar van lapis lazuli, overdadig versierd (vervaardigd door Andrea Pozzo, 1696-1700).

Triomf der waarheid (lit. Wim Zaal): een engeltje scheurt ketterse geschriften stuk bij het altaar van Ignatius. In het rechter transept het altaar door Pietro da Cortona van Franciscus Xaverius; zijn rechter onderarm in een soort monstrans; mooie urn met zijn resten. S. Franciscus Xaverius was missionaris in India. Hij verkondigde het geloof ook in Indonesië, Japan en Sri Lanka. Hij is in het oosten overleden.

De familie Torlonia heeft rond 1860 in de Gesù voor een rijke versiering gezorgd met veel marmer.

Wij staan weer buiten en wandelen o.a. langs het palazzo van de familie Mattei.

De binnenplaats en de muren zitten vol met antieke beelden en reliëfs.

Op het plein dichtbij staat de Fontana delle Tartarughe, die in één nacht gemaakt zou zijn. Bertus Aafjes:

"Capriccio Italiano". Uit liefde voor de schone Chiara laat Vergilio Mattei in één nacht de fontein maken! De maker is Taddeo Landini naar een ontwerp van Della Porta (1584). Wij lopen langs allerlei andere palazzi in de buurt zoals Palazzo Doria Pamphilj uit 1435. In de galleria van dit palazzo hangt het prachtige portretje door Jan van Scorel van zijn vrouw Agatha.

Wij zien ook een plaquette tegen een gevel betreffende de vondst in een kofferbak van Aldo Moro. De Rode Brigades hadden hem gekidnapt, 55

dagen vastgehouden en vermoord op 9 mei 1978. Hier in de buurt is altijd politiebewaking.

Het getto was de slechtste plaats om te wonen (getto = de ijzergieterij in Venetië). Bij de Portico d'Ottavia (zuster van keizer Augustus) staan wij in het

centrum van het voormalig getto. Joden moesten hier vanaf 1556 wonen. Rijke joden konden het getto verlaten. Het getto is in 1870 opgeheven. We zien de nieuwe synagoge, die werd voltooid in 1905. In W.O. II eisten de Duitsers eerst 50 kilo goud, waarna vele joden alsnog gedeporteerd werden.

We komen langs de S. Angelo in Pescheria en zien het beeld van Cola di Rienzo, de volkstribuun die in ongenade viel en uiteindelijk gelyncht werd door het volk in 1354. Hij zou de redder kunnen zijn van Rome, werd bewonderd door Petrarca, maar het lot besliste anders. De eerste greep naar de macht deed hij in 1347 na een nachtwake in deze S. Angelo in Pescheria, gehuisvest in resten van een tempel. Dit alles speelde zich af in de periode dat de paus in Avignon verbleef. We beklimmen de trappen van het Capitool, met aan weerszijden de beelden van de tweeling, Castor en Pollux, zonen van Zeus.

Op het plein een kopie van het bekende ruitersstandbeeld van Marcus Aurelius. De **Capitolijnse musea** zijn ondergebracht in twee tegenover elkaar liggende gebouwen: het Palazzo dei Conservatori en het Palazzo Nuovo (Nieuwe Paleis). Paulus III Farnese gaf Michelangelo de opdracht in 1536 de palazzi en het plein te ontwerpen. De musea zijn met elkaar verbonden via een ondergrondse tunnel, die ook leidt naar het Tabularium, het archief uit de oudheid. Op de binnenplaats van het Palazzo dei Conservatori staat uit de basilica van Constantijn zijn grote kop; hand, voet en arm liggen erbij. In de 3^e en 4^e eeuw kijken de koppen in de verte vertelt Cor.

Deze keizer overwon Maxentius bij de Milvische brug in 312 (in een droom hoorde hij: "in dit teken zult gij overwinnen"). Daarna kregen de christenen allerlei privileges.

Op de trap naar boven een marmeren reliëf: Minerva schenkt Hadrianus het gezag over de wereld. Denk aan het prachtige gedicht in de Engelenburcht over zijn ziel = animula. Hadrianus is ook in Engeland (de muur) en Nederland geweest.

De andere reliëfs betreffen Marcus Aurelius. Op één ervan wordt Marcus Aurelius getoond in zijn triomfwagen, vier paarden ervoor, een tempel er achter. Achter Marcus Aurelius houdt een gevleugelde Victoria een lauwerkrans omhoog. Op de wagen zijn afgebeeld Neptunus, Minerva en Roma.

We lopen naar boven en zien het marmeren beeld van paus Urbanus VIII van Bernini. Urbanus (Maffeo Barberini) had in zijn wapen drie bijen, lauriertakken en soms gebruikte hij ook de zon als symbool. Hij liet ze o.a. aanbrengen op de zuilen van het baldakijn van de Sint Pieter door Bernini. Hij trachtte hiermee een relatie te leggen met de antieke zonnegod Apollo.

Dan volgt de zaal met de fresco's door Cavalier d'Arpino die de geschiedenis van Rome verbeelden.

"De roof van de Sabijnse maagden". "Numa Pompilius", de tweede koning van Rome (716 - 673 v.Chr.) een wijs man, een Sabijn. Hij bracht vrede in Rome. Hij richtte het college van de Vestaalse maagden op, die voor het eeuwige vuur moesten zorgen. Hij beriep zich op zijn goddelijke afkomst, ingegeven door de nimf Egeria met wie hij regelmatig contact had. Na zijn dood werd hij aan de voet van de Gianicolo begraven. In een aparte kist begroef men de wetten. In ± 180 v.Chr. na een zware regenbui kwamen de kisten bloot te liggen. Numa was vergaan, maar de boekrollen met de wetten waren nog intact.

"De strijd tussen de drie Curiatii en de drie Horatii". Tijdens een oorlog tussen Rome en Alba Longa gedurende de regeerperiode van Tullus Hostilius (ca. 673 - 641 v.Chr.) werd besloten om de oorlog te beslissen door een duel tussen de twee drielingen. Twee van de Horatii komen in de strijd om, de derde weet in zijn eentje de drie overgebleven Curiatii uit te schakelen. Als de overwinnaar terugkeert in de stad, begrijpt zijn zus, Horatia, dat haar verloofde (één van de

Curiatii) is omgekomen en ze geeft zich over aan rouwbeklag. Horatius, de overwinnaar steekt haar neer vanwege dit onpatriottisch rouwbetoon. Hij wordt voor Tullus gevoerd.

Deze laat het volk rechtspreken en Horatius wordt vrijgesproken. Het rouwbeklag van zijn zus was ongepast. Alba Longa wordt ingelijfd.

"Romulus & Remus" met eronder een bronzen beeld van paus Innocentius X van Algardi.

In de volgende zaal: Tommaso Laureti (1590) "Mucius Scaevola" (de linkshandige) Hij kan het vernederende beleg door de Etrusken niet verdragen en begeeft zich met toestemming van de senaat in het vijandelijke kamp om Porsenna te doden. Hij doodt de verkeerde persoon, nl. de secretaris van de Porsenna. Hij wordt gegrepen en met de vuurdood bedreigd. Om te tonen hoe weinig het lichaam telt als het om de eer van het vaderland gaat, steekt hij zijn

rechter hand in het vuur. Porsenna is zeer onder de indruk en schenkt deze dappere Romein de vrijheid.

Filarete beeldde deze gebeurtenis af als detail in "de kruisiging van Petrus" op de bronzen rechter midden deur (1440) van de St. Pieter. Verder zien wij o.a. de Spinario (1^e eeuw v.Chr.) = een jongetje dat een

doorn uit zijn voet trekt. Heeft bij de S. Jan van Lateranen gestaan. De herder zou op een doorn uit de doornenkroon gestapt zijn; Etruskische (?) wolvin (400 v.Chr.), Romulus en Remus zijn in ± 1500 erbij gemaakt door Pollaiuolo; Daniele da Volterra, buste van Michelangelo (naar dodenmasker? 1564; meerdere versies bekend); Medusakop van Bernini (1645); fresco van Hannibal op een olifant voor de poorten van Rome.

Wij belanden in de nieuwe halfronde hal. Hier staat het originele ruitersstandbeeld van Marcus Aurelius. Het verguldsel is er bijna af. Als het helemaal verdwenen is, is het einde der tijden nabij.

De geville Marsyas. Marsyas bespeelt de panfluit, hij daagt Apollo die de lier bespeelt uit; Apollo wint en laat Marsyas levend villen. De panfluit ligt aan zijn voeten (roze marmer).

Een Etruskische sarcofaag: deksel met liggend echtpaar; op de kist een tafereel van een zwijnenjacht.

Bij het Tabularium (80 v.Chr) hebben wij een onovertroffen uitzicht op het Forum Romanum. Vlak voor ons de boog van Septimius Severus, de zuil van Phocas, Via Nova, Senaatsgebouw. In de verte de boog van Titus en de Basilica van Maxentius. Wij belanden bij de Venus Capitolini naar Praxiteles. Van heinde en verre kwam men zich vergapen aan deze godin van de lusten. Dit is de kuise versie, beetje zwaar in de heupen volgens Cor.

Een paar mooie koppen in de keizerzaal: Augustus, Nero (vlasbaardje), Caracalla (gladiatorenkop), Trajanus met zijn smalle lippen.

Dan de filosofenzaal: Socrates - satyrachtig (wipneus), Homerus - een dode blik (blind), Cicero, de homo novus. Buiten de elite om is hij consul geworden, geen achterban, geen soldaten, geen vermogen. Epicurus - leven moet geleefd worden.

In de volgende zaal zien wij één van de mooiste beelden: De stervende Galliër.

Dit beeld komt van het overwinningsmonument in Pergamon (220 v.Chr.) Deze mannen vochten naakt. De stervende Galliër kreeg een dodelijke wond in de borst. Het beeld is ± 2 meter lang. Raar om juist de vijand te vereeuwigen.

Na de lunch splitst de groep zich. Een groot gedeelte gaat naar het Maxxi Museum voor moderne kunst en vijf personen gaan onverschrokken de Vaticaanse Musea bezoeken.

Donderdag 30 april.

Grijze lucht en frisjes. Wij rijden om 8.00 uur weer door Rome in onze "eigen" bus. Overal staat de cercis (judasboom) in bloei. We komen langs stukjes van het aquaduct van keizer Claudius. Wij zijn op weg naar Castel Gandolfo voor mij (Eileen) iets bijzonders. Ik realiseer mij dat mijn opa hier ook geweest is in 1950! (een heilig jaar) en door paus Pius XII ontvangen is. Hij was een "pilaar van de kerk", dat was op Aruba de gevleugelde uitdrukking. Ingewikkelde reis moet dat geweest zijn. Met de boot naar Lissabon en daarna per bus, trein? Voor iemand uit Aruba die nooit openbaar vervoer heeft meegemaakt. In die tijd was vliegen of onbetaalbaar of te ingewikkeld).

Cor vertelt: "wij gaan naar het Lago Albano, een oude vulkaankrater, maximaal $\pm$ 170 meter diep. Ariccia, Albano en Castel Gandolfo zijn een paar stadjes bij het meer. De eerste twee stammen uit de Romeinse tijd. Op de Monte Cavo heeft in de oudheid een grote Jupitertempel gestaan. De Latijnse bond kwam daar bijeen. Op de Mons Albanus gingen consuls uit Rome offeren, soms werd daar een triomftocht op eigen kosten georganiseerd. Domitianus heeft een villa laten bouwen op een 14 km² terrein. De zomerresidentie Castel Gandolfo van de paus herbergt sinds 1936 een sterrenwacht (de Specola Vaticana).

Paus Franciscus heeft de tuinen voor het publiek opengesteld (de tuinen spelen een rol in pageturner *The fifth Gospel*, door Ian Caldwell, 2015).

Wij staan nu boven het meer, hier is Alba Longa geweest, een deel van de Ager Romanus (Jan Buijs: volgens de legende gesticht door Ascanius, zoon van Aeneas). Father David Brown een sympathieke Amerikaanse jezuïet en astronoom, kennis van Cor, ontvangt ons en vertelt over de samenwerking met diverse sterrenwachten overal ter wereld. We bestijgen de trappen naar het dak.

Buiten aan de sterrenwacht bevindt zich een plaquette: Deum Creatorem Venite Adoremus. We gaan naar binnen. De grootste verrassing is wel de prachtige draaibare houten koepel waarvan father Brown een deel met een simpele haak opent. Het is een bijzonder bezoek aan een bijzondere plaats. Cor vat samen: er hoeft niet een conflict te ontstaan tussen wetenschap en geloof. Iedere jezuïetenstudent heeft ook β vakken in zijn basispakket.

Vanaf $\pm$ 500 bepaalde de Kerk aan de hand van de stand van de maan de kerkelijke feestkalender: de 1^e volle maan na het begin van de lente is Pasen.

Wij gaan met de bus richting het meer van Nemi, links van ons liggen de tuinen van de paus. Een smalle reep aan de rand van de krater. Bij Ariccia heeft een heiligdom van Diana gestaan. Bernini heeft daar in 1661 een paleis verbouwd voor de familie Chigi.

Cor vertelt de sage volgens Pausanias: Hippolytus (denk aan de sarcofaag in de San Clemente) is op verzoek van Diana door Asclepios weer tot leven gewekt, waarna Diana hem over heeft gebracht naar Ariccia waar hij onder de naam Virbius heeft geregeerd.

Een bizar ritueel wordt door James Frazer in het boek "The Golden Bow" beschreven. Na een strijd op leven en dood met de Rex, waaraan alleen een slaaf kon deelnemen, werd de overwinnaar de volgende "jaarkoning" Rex Nemorensis. Wij strijken neer in La Fiocina en genieten van de lunch. Hierna staat het Museo delle Navi op het programma. Het kratermeer van Nemi werd in de oudheid "Speculum Dianae", de spiegel van Diana, genoemd en ligt 318 meter boven de zeespiegel. Maximale diepte slechts 34 meter. Caligula (37-41) liet twee houten schepen van ongeveer 70 m lengte en 22 m breedte bouwen om op dit meer feesten ter ere van de godin Diana te houden. Pas rond 1930 lukt het om resten van de ooit gezonken schepen naar de oppervlakte te takelen. Ze krijgen een nieuwe huisvesting, maar het noodlot slaat toe. Er breekt brand uit. Nu zien wij reconstructies van de schepen met enkele oorspronkelijke sierstukken. In het Palazzo Massimo zagen wij al de bronzen relingen, leeuw- en Medusa koppen.

Wij rijden naar Palestrina, ook deze plaats is ouder dan Rome, heette toen Praeneste en was al bewoond in de 8^e eeuw v.Chr. In 380 v.Chr. werd Praeneste ingenomen door Rome en veel welgestelden bouwden hier hun villa, o.a. Hadrianus, Plinius en Horatius. De tempel uit de 2^e eeuw v.Chr. was gewijd aan Fortuna (godin van het lot en geluk) Primigenia (de oorspronkelijke), met een orakel dat het orakel van Delphi evenaarde. Een hoogte verschil van meer dan 50 meter werd overbrugd door de aanleg van zeven kunstmatige terrassen met een totaal oppervlak van meer dan 1 hectare.

Op de restanten bouwden de Colonna's in de 16e eeuw een paleis, in de 17e eeuw gekocht en vergroot door de broer van Urbanus VIII Barberini. Hierin is nu het Museo Archeologico gehuisvest.

Het kolossale beeld van Isis-Fortuna uit de 2e eeuw v.Chr. verwelkomt ons.

Hét topstuk is het Nijlmozaïek, dat Barberini liet verwijderen uit een zijgebouw van de basilica op het forum van de antieke stad. In stukken werd het geplaatst in zijn paleis. Wat wij nu zien is ongeveer de helft van het originele vloermozaïek.

De bovenzijde toont het diepe zuiden van Egypte, de Nijl stroomt naar het noorden, beneden, waar hij zal uitkomen in de Middellandse zee. Wij kunnen verschillende dieren herkennen, zoals de leeuw, de rinoceros, de krokodil en vele vogels, zoals de zwaluw, de ibis, de ooievaar. De Nijl stroomt langs tempels. De Egyptische godheid Anubis wordt voorgesteld als een jakhals. Witte duiven

fladderen op de kroonlijsten van de tempels. Je krijgt het idee van een lustoord, waar je kon feesten en de liefde bedrijven.

Er is nog meer te zien in het museum. Het marmeren reliëf van een triomftocht van Trajanus, lictoren met fasces. Een slaaf achter Trajanus die steeds herhaalt "bedenk dat gij slechts mens zijt".

Door een glazen wand van het Palazzo zien wij in de diepte zuilen van het oorspronkelijke tempelcomplex. De Fasti Praenestini (kalender) in marmer gegrift met de vermelding van o.a. de "Robigalia". Dit fragment is het origineel van de Fasti die wij in het Palazzo Massimo zagen. Robigalia

was een feest ter ere van Robigus dat op 25 april in Rome gevierd werd. Onder leiding van de flamen (priester) Quirinalis werd een processie door Rome gehouden en offerde men een schaap en een teef.

Palestrina is bekend door de componist Giovanni Pier Luigi die hier in 1525 geboren werd. Hij is organist en kapelmeester geweest in Palestrina, daarna kapelmeester van de St. Pieter in Rome van 1555-1561. Hij overleed in 1594.

's Avonds is het "laatste avondmaal". Herman spreekt Cor toe en overhandigt hem de gebruikelijke enveloppe. Vroeger kocht Cor er boeken voor, maar tegenwoordig wordt de inhoud besteed aan een diner met Mieke.

Vrijdag 1 mei.

Jammer genoeg is onze

Romereis bijna voorbij! Wij rijden naar Ostia. Ostia heeft een lange geschiedenis (1000-1100 v.Chr.). De stad is groter geweest dan Pompeï en is ook aan de noordkant bebouwd geweest. De Via Salaria herinnert aan de zoutwinning. Ostia is een colonia geweest van het oude Rome. Alles wat Rome importeerde kwam aanvankelijk via Puteoli en vervolgens over land naar de stad. Pas in 45-50 heeft Claudius grote pieren laten maken in de haven van Ostia om schepen te kunnen laten aanmeren. Trajanus heeft hier later weer verbeteringen

aangebracht. Ostia werd een internationale havenstad waar verschillende talen werden gesproken met alle religies (een klein Rotterdam!).

Aan de rand van de stad waren er thermen om je op te frissen. Zo kwamen Augustinus en zijn moeder Monica met een wagentje uit Rome naar Ostia. Na een bezoek aan de thermen was het wachten op een boot.

De eerste autobiografie ooit is door Augustinus geschreven. Monica en haar zoon bespreken hierin de heerlijkheid van het geloof. Monica is overleden in Ostia.

Wij zien een steen met een citaat uit het boek IX van Augustinus' Belijdenissen over de dood van zijn moeder Monica (4 mei 387).

Langzaam aan werd Ostia een ruïne. De dom van Orvieto is versierd met het marmer uit Ostia.

De zuid monding van de Tiber tot aan Castel Fusano is het Lido di Ostia. In het noorden stroomt de Tiber door het plaatsje Fiumicino. Dit plaatsje heeft wereldfaam gekregen door de luchthaven "Leonardo da Vinci". Ostia betekent letterlijk "monding van de rivier". In de keizerstijd woonden er ± 50.000 mensen. De stad was omgeven door een muur van 25 km.

Er werden in het oude Ostia heel wat goden en godinnen aanbeden. Er waren talrijke Egyptische en Syrische goden, de joden hadden een grote synagoge en er waren 16 Mithras tempels. In de 2^e helft van de 4^e eeuw werd de eerste christelijke basiliek ter ere van Petrus, Paulus en Johannes de Doper gebouwd. Ook S. Monica kreeg een kapel in een kerk.

In Ostia is men begonnen met de bouw van grote woonblokken = insulae. Eenvoudige mensen konden in zo'n gebouw van drie of vier verdiepingen een "flat" huren. In dergelijke huurhuizen waren veel kamers en trappen. Ieder vertrek in een woonhuis van een Romein en een Pompejaan had zijn vaste bestemming. Hier in Ostia was dat niet het geval.

Wij zien bij de thermen van Neptunus (100-130 na Chr.) o.a. een schitterend vloermozaïek met de voorstelling Neptunus met zijn drietand op een vierspan. Deze zijn in opdracht gemaakt van keizer Domitianus. Verder worden afgebeeld, nereïden (zeenimfen) en tritonen (half man, half vis).

Wij lopen langs een bar met opschrift "Fortunatus e cratera quod sitis bibe" (Fortunatus zegt omdat je dorst hebt, drink wijn uit het vat).

Dan volgt het theater en de zuilengalerij van het terrein van de corporaties (handelskantoren).

De afsluitende wand van het theater was net zo hoog als de tribunes (marmer, zuilen, beelden kroonlijsten). Het theater bood plaats aan 3000 toeschouwers, de

drie onderste treden waren voor de VIPS. Dit gedeelte kon voor een waterballet onder water worden gezet. Dit theater was puur voor amusement. Er werden o.a. komedies gespeeld zoals die van Molière. Geen Griekse tragedies. Fabula atellana was boerser en simpeler. Daarnaast ook pantomime; dit genre is beschreven door Juvenalis. De mannelijke acteurs hadden een soort kuisheidsgordel aan, dit diende om de stem te behouden.

In het Museo Ostiense zien wij Mithras met de stier en de drie gratiën.

Een sarcofaag met de strijd tussen de Lapithen en de centauren.

En nog een sarcofaag met een de treurende Achilles aan het voeteneind van de (dode) Patroclos.

Wij zijn in de Via dei Balconi bij de Casa da triclinio. Een domus met atrium, impluvium, tablinum, peristilium. In de zijruimten gemetselde banken, in een U-profiel, die mogelijk overdekt zijn geweest. Mannen liggen bij elkaar. Buiten ook een terras met zetels en twee fonteintjes, een bar of een restaurant. Het hoge gebouw is de Jupitertempel of het capitolium. Helemaal donker geen ramen. Buiten een altaar om dieren te offeren. Tegen bakstenen muren was het gebruikelijk om marmer te bevestigen.

Nu staan wij bij de latrines. De sponzen aan stokjes voor algemeen gebruik maken de lachspieren los. We eten in Ostia nog een snelle hap in de zon en rijden daarna naar de luchthaven. Het zit erop onze Romereis van 2015. Veel dank Cor, het was weer GEWELDIG. De groepsfoto genomen door Nicoline:

